

УКРАЇНА

Україна

Росія продовжувала здійснювати невідбіркові обстріли густонаселених районів, завдавати ударів по об'єктах критичної цивільної інфраструктури та, схоже, навмисно вчиняти напади проти цивільного населення. Українські військовополонені та затримані цивільні особи піддавалися катуванням, ставали жертвами насильницьких зникнень і утримувалися без зв'язку із зовнішнім світом на тимчасово окупованих Російською Федерацією територіях, де також триває придушення неросійської ідентичності. Журналісти-розслідувачі повідомляли про цілеспрямовані кампанії з їх дискредитації. Право на свободу віросповідання зазнавало обмежень. Особи, які відмовлялися від проходження військової служби за переконаннями, були позбавлені можливості проходити альтернативну службу та притягувалися до кримінальної відповідальності. Кримінальне переслідування за колабораціонізм викликало занепокоєння щодо дотримання права на справедливий суд.

Загальний контекст

Росія продовжувала намагатися розширити контроль над територіями та нарощувала інтенсивність і масштаб ударів углиб території України. Війна на виснаження завдала значних втрат обом сторонам. Україна розробляла, виробляла та впроваджувала інноваційні зразки озброєння і нові тактичні підходи, а також прагнула зменшити свою значну залежність від іноземних поставок озброєння та боєприпасів. Українські перемовники протистояли тиску з боку США щодо необхідності територіальних та інших поступок у межах мирної угоди з Росією.

Рівень втрат серед цивільного населення залишався високим: у період з 24 лютого 2022 року до вересня 2025 року загалом загинуло 14 999 осіб і 40 601 особа дістала поранення. Червень і липень стали найбільш смертоносними місяцями за всю задокументовану історію спостережень для цивільного населення України з квітня 2022 року.

Економіка залишалася вразливою та значною мірою залежною від зовнішнього фінансування й іншої допомоги. Спроби органів влади послабити антикорупційні інституції шляхом ухвалення нового законодавства були зірвані завдяки широким суспільним протестам. На тлі загострення енергетичної кризи Національне антикорупційне бюро України та Спеціалізована антикорупційна прокуратура викрили ймовірну корупційну схему з отримання неправомірної вигоди в енергетичному секторі, що призвело до затримань високопосадовців і їхніх відставок. Членство в Європейському Союзі залишалось пріоритетом, тоді як перспектива вступу до НАТО виглядала дедалі менш визначеною.

Порушення міжнародного гуманітарного права

Незаконні атаки

Посилення повітряних нападів Росії по всій території України включало невибіркові удари по густонаселених районах, напади на об'єкти критичної цивільної інфраструктури, а також атаки, спрямовані проти цивільного населення, що становить воєнні злочини.¹ Незалежна міжнародна комісія з розслідування порушень в Україні, створена під егідою ООН, дійшла висновку, що атаки російських безпілотників, спрямовані проти цивільних осіб у Херсонській області, є злочином проти людяності — вбивством, а також воєнними злочинами.

Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні повідомила, що більшість жертв серед цивільного населення припадала на райони поблизу лінії фронту. У грудні їхня частка становила 67% від загальної кількості, причому майже 30% були спричинені атаками дронів типу FPV (з керуванням від першої особи). З настанням холодів Росія майже щоденно завдавала ударів по об'єктах енергетичної інфраструктури.² Станом на листопад, за офіційними даними, обсяги генерації електроенергії становили менше половини від рівня, що існував до лютого 2022 року. Мільйони людей стикнулися з дефіцитом тепlopостачання та електроенергії; в окремі дні електропостачання обмежувалося трьома годинами на добу на тлі зниження температури. У відповідь, починаючи з вересня, Україна здійснювала напади у відповідь по об'єктах енергетичної інфраструктури на території Росії, що спричиняло тимчасові локальні відключення електроенергії.

За даними ООН, у період з лютого 2022 року до грудня 2025 року внаслідок підривів на мінах та інших вибухових пристроях загинули 472 цивільні особи, ще 1 188 дістали поранення.

Позасудові страти

За повідомленнями ЗМІ, станом на 10 грудня Офіс Генерального прокурора України задокументував 322 випадки страти українських військовополонених російськими військами від початку повномасштабної війни. У серпні Владислав Нагорний потрапив у полон поблизу міста Покровськ Донецької області. Він повідомив українським ЗМІ, що його разом із ще сімома українськими військовополоненими катували російські військові, після чого інших було вбито. Попри те, що йому перерізали горло, він вижив і зміг дістатися до українських позицій.

Катування та інші форми або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження

Росія й надалі не надавала міжнародним спостерігачам доступу до військовополонених, яких утримують на тимчасово окупованих територіях України та в інших місцях, і систематично піддавала їх насильницьким зникненням та утримувала без зв'язку із зовнішнім світом (див. розділ щодо Росії). Військовополонені, звільнені в межах обмінів, свідчили про широке застосування катувань та інших форм або нелюдського чи такого, що принижує гідність,

¹ [“Ukraine: Civilians killed in indiscriminate strikes on Sumy city as Russian military increase attacks – new research”](#), 24 червня

² [“Russia/Ukraine: Blackout in Chernihiv exposes Russia’s unlawful attacks on civilian infrastructure”](#), 21 жовтня

поводження, зокрема про відмову у медичній допомозі, недоїдання та регулярні випадки смерті.³ Один із полонених, який провів у російському полоні 33 місяці, коли з ним спілкувалися представники Amnesty International через кілька тижнів після звільнення у січні, важив лише 40 кг. Інший колишній полонений помер у листопаді у віці 46 років від наслідків погіршення здоров'я — через шість місяців після звільнення.

Російські військовополонені, які утримувалися в Україні та яких відвідували представники Amnesty International у квітні та вересні у двох таборах для військовополонених, повідомляли про окремі випадки неналежного поводження під час захоплення в полон. Також надходили незначні скарги щодо умов утримання в таборах, зокрема обмеженого асортименту продуктів у табірних крамницях. Військовополонені неросійського походження повідомляли про расистські образи з боку інших ув'язнених і охоронців.

Свобода вираження поглядів

Відступ України від зобов'язань за статтею 10 Європейської конвенції з прав людини, що гарантує свободу вираження поглядів, залишався чинним.

Журналісти-розслідувачі повідомляли про скоординовані кампанії з дискредитації та подання стратегічних позовів проти участі громадськості (SLAPP-позови), ініційованих посадовими особами та представниками бізнесу, діяльність яких ставала предметом журналістських розслідувань. Журналістка-еколог Олена Мудра стала об'єктом кампанії з дискредитації в онлайн-медіа, під час якої використовувалися сфабриковані матеріали, після публікацій щодо суперечливого проєкту вітрової електростанції.

Антикорупційний активіст Віталій Шабунін став фігурантом кримінального провадження за підозрою у шахрайстві, що широко розцінювалося як відповідь на попередню критику ним Міністерства оборони та Офісу Президента щодо закупівель озброєння.

Свобода мирних зібрань

У липні в столиці — Києві — та в інших містах спалахнули спонтанні протести проти законодавства, що підривало діяльність ключових антикорупційних інституцій. Попри обмеження, запроваджені в умовах воєнного стану, а також ризики повітряних ударів Росії у місцях масового скупчення людей, сотні протестувальників протягом 10 днів залишалися на вулицях, доки їхні вимоги фактично не були задоволені.

Свобода релігії та переконань

Було вжито подальших заходів, спрямованих на припинення діяльності Української православної церкви (УПЦ). Державний регулятор звернувся з вимогою до УПЦ «розірвати зв'язки» з Російською православною церквою. УПЦ відмовилася, заявивши, що вже зробила це раніше. У вересні розпочалися судові провадження щодо її Київської єпархії, однак станом на кінець року рішення не було ухвалено. У жовтні експерти ООН розкритикували законодавство, на підставі якого здійснюються ці дії, зазначивши, що воно не відповідає

³ *Ukraine: A Deafening Silence: Ukrainians Held Incommunicado, Forcibly Disappeared and Tortured in Russian Captivity*. 4 березня

вимогам правової визначеності та неправомірно «ототожнює релігійну приналежність із загрозами національній безпеці». Вони також застерegli щодо можливого «переслідування» УПЦ, розкритикували кримінальне переслідування духовенства, журналіста та адвоката захисту як «колективні покарання» та закликали Україну припинити такі судові процеси і переглянути обмежувальне законодавство.

Права осіб, які відмовляються від проходження військової служби за переконаннями

1 травня Верховний Суд України постановив, що під час воєнного стану громадяни не можуть відмовитися від проходження військової служби з підстав релігійних переконань, а альтернативна служба доступна лише в мирний час. Водночас суд зазначив, що переконання таких осіб мають «враховуватися» з метою залучення їх до виконання обов'язків у межах призову, які «не передбачають носіння та/або застосування зброї». Рішенням суду залишено в силі обвинувальний вирок щодо заявника — Свідка Єгови, однак призначене йому покарання у вигляді трьох років позбавлення волі було замінено на один рік іспитового строку.

Права людей похилого віку

Люди похилого віку й надалі зазнавали непропорційно високих втрат унаслідок російської агресії, зокрема поблизу лінії фронту, де багато з них залишалися через занепокоєння щодо житла, доступу до послуг і ризику соціальної ізоляції у разі переміщення. 9 вересня внаслідок авіаудару Росії по селу Ярова Донецької області загинули 25 осіб і 19 дістали поранення; більшість постраждалих — пенсіонери, які стояли в черзі до пересувного відділення поштового зв'язку.

Понад половину мешканців тимчасових притулків (у яких проживає близько 2% внутрішньо переміщених осіб) становили люди віком понад 60 років. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, станом на січень 70% таких притулків не мали доступних санітарних умов, а 65% — доступних укриттів.⁴ Загальні пенсії для осіб пенсійного віку були недостатніми і не забезпечували рівень прожиткового мінімуму, який становив 7 461 грн (178 дол. США) на місяць; водночас 62% пенсіонерів отримували менше ніж 5 000 грн (119 дол. США) на місяць.

Права дітей

За даними ООН, у період із березня по травень кількість дітей, загиблих унаслідок російських ударів, зросла більш ніж на 200% порівняно з попереднім кварталом.

Повідомлялося про приховане вербування дітей через інтернет для здійснення атак на військові об'єкти, диверсій або збору інформації. За наявною інформацією, під час виконання таких завдань щонайменше двоє хлопців загинули і один дістав поранення. Крім того, за даними ООН, станом на травень під вартою перебували 91 хлопець і 12 дівчат. Сорок двоє

⁴ *'The Right to Social Protection and the Right to Work of Older Persons': Submission to the UN Independent Expert on the Enjoyment of All Human Rights by Older Persons, 10 березня*

дітей були засуджені за злочини, пов'язані з тероризмом, шпигунством і диверсіями, що призвело до позбавлення волі щонайменше семи з них.

Катування та інші форми або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження

Працівники територіальних центрів комплектування (ТЦК) продовжували примусово затримувати чоловіків призовного віку в громадських місцях з метою мобілізації. У мережі з'являлися відеозаписи із застосуванням насильства з боку працівників ТЦК, а також надходили повідомлення про фізичні та інші форми жорстокого поводження і навіть випадки смерті.

18 жовтня в Києві Романа Сопіна зупинили та доставили до місцевого ТЦК. Наступного дня його було госпіталізовано з тяжкою черепно-мозковою травмою, а 23 жовтня він помер. У ТЦК заявили, що він упав. Поліція відкрила кримінальне провадження лише через шість днів — після суспільного резонансу. Станом на кінець року про результати розслідування не повідомлялося.

Несправедливі судові процеси

Сотням осіб, засуджених за «колабораційну діяльність», було призначено як покарання, у виді позбавлення волі, або покарання, не пов'язані з позбавленням волі. За даними Управління Верховного комісара ООН з прав людини, десятки осіб були засуджені «за дії, до яких їх могла законно примусити окупаційна держава». Правозахисні моніторингові органи наголошували, що така практика є непослідовною, а нечітко сформульовані обвинувачення в окремих випадках неправомірно застосовувалися до осіб, які надавали базові послуги або намагалися забезпечити виживання в умовах окупації.

8 жовтня Вікторію Крикунову було засуджено до п'яти років позбавлення волі за нетривалу роботу у 2022 році в пенсійному фонді, підконтрольному Росії; за її словами, це було необхідно для фінансування переїзду її родини на підконтрольну уряду територію.

Права ЛГБТІ-людей

У межах планів щодо вступу до Європейського Союзу, схвалених у травні, Україна взяла на себе зобов'язання ухвалити законопроект 2023 року про цивільні партнерства (зокрема одностатеві), однак станом на кінець року цього зроблено не було. У червні місцевий суд у Києві вперше визнав одностатеву пару «фактичною сім'єю» відповідно до українського законодавства.

14 червня в Києві відбувся Марш рівності, у якому взяли участь понад 1 500 осіб. Через воєнний стан кількість учасників була обмежена, а участь вимагала попередньої реєстрації.

За результатами опитування, проведеного в червні, понад 50% населення підтримують одностатеві союзи, а більш як 70% — рівні права для ЛГБТІ-людей, що свідчить про помітну зміну суспільних настроїв.

Право на безпечне довкілля

У лютому повідомлялося, що обсяг викидів, пов'язаних із бойовими діями від початку повномасштабного вторгнення, досяг еквівалента 230 метричних тонн CO₂. Триваюча агресія Росії завдавала значної шкоди довкіллю та створювала ризики екологічних катастроф. 14 лютого українська влада повідомила про нічну атаку російського безпілотної на захисну оболонку над пошкодженим реактором Чорнобильської АЕС, що підвищило ризик витоку радіації.

У вересні Міжнародне агентство з атомної енергії висловило занепокоєння тим, що на окупованій Росією Запорізькій атомній електростанції порушуються сім ключових принципів ядерної безпеки.

За повідомленнями ЗМІ, 8 листопада російські безпілотної знищили першу в Україні промислову електростанцію на біомасі, яка була символом переходу країни до «зеленої» енергетики.

Тимчасово окуповані території (Російська Федерація)

Свобода вираження поглядів

Свобода вираження поглядів залишалася суттєво обмеженою: доступ до незалежних ЗМІ та вільне поширення інформації зазнавали жорстких обмежень. Спроби реалізувати це право каралися позбавленням волі та іншими суворими санкціями відповідно до законодавства і практики Російської Федерації (див. розділ щодо Росії).

Свавільне позбавлення громадянства

У березні Росія ухвалила законодавство, яке зобов'язувало громадян України, що не мають формального права на проживання в Російській Федерації, залишити її територію або «врегулювати свій правовий статус» до 10 вересня. У разі невиконання цих вимог передбачалося «примусове видворення». Для мешканців тимчасово окупованих територій це фактично означало необхідність отримання російських паспортів або дозволів на проживання як «іноземців» для уникнення депортації.

Права внутрішньо переміщених осіб

Росія продовжувала просувати законодавчі ініціативи, спрямовані на позбавлення мешканців територій, незаконно анексованих у 2022 році, їхнього майна та інших прав у разі відмови від набуття російського громадянства, що є явним порушенням норм міжнародного гуманітарного права. У березні було оновлено законодавство, яке забороняє громадянам України та інших «недружніх держав» «реєструвати права власності на нерухоме майно» на цих територіях до 2028 року. Додаткове законодавство, ухвалене в липні, визнавало недійсними будь-які українські документи, що підтверджують право власності на майно на цих територіях, за

винятком випадків їх офіційного підтвердження або (для документів, виданих після вересня 2022 року) застосування строго визначеного винятку. Законодавство, прийняте у грудні, передбачало можливість вилучення та повторного розподілу так званого «безхазяйного» майна — захід, спрямований саме проти осіб, переміщених із тимчасово окупованих територій України.

Свавільні затримання та насильницькі зникнення

Українські цивільні особи регулярно зазнавали катувань і інших форм або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження. Їх також тривалий час утримували без зв'язку із зовнішнім світом, вони піддавалися насильницьким зникненням та інших видів нелюдського поводження. Такі порушення залишалися поширеною практикою як на тимчасово окупованих територіях, так і на території Росії щодо осіб, яких було туди переміщено.

У березні Незалежна міжнародна комісія з розслідування порушень в Україні охарактеризувала практику насильницьких зникнень і катувань як злочини проти людяності, вчинені російською владою «у межах широкомасштабного та систематичного нападу на цивільне населення і відповідно до скоординованої державної політики».

У травні Уповноважений Верховної Ради України з прав людини повідомив про документування майже 16 000 випадків свавільного затримання окупаційними російськими органами влади з 2014 року, при цьому на той момент понад 1 800 осіб утримувалися під вартою на території Росії.

Катування та інші форми або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження

Згідно з доповіддю Управління Верховного комісара ООН з прав людини, оприлюдненою у вересні, понад 92% із 216 опитаних цивільних осіб, звільнених з-під варти в період із червня 2023 року по вересень 2025 року, надали узгоджені та детальні свідчення про застосування до них катувань та інших форм або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження під час утримання. У доповіді також зазначено, що 38 цивільних осіб померли під вартою внаслідок катувань або іншого нелюдського поводження, неналежних умов утримання чи відмови в необхідній медичній допомозі.

Право на освіту

Окупаційна влада продовжувала обмежувати або повністю усувати навчання недержавними мовами, запроваджуючи єдину російську освітню програму на всіх тимчасово окупованих територіях. Це призводило до ідеологічного впливу на дітей і позбавляло їх доступу до якісної освіти. Викладання українською та кримськотатарською мовами й надалі скорочувалося через системні перешкоди, а також небажання батьків обирати таке навчання через пов'язані з цим ризики. Із початком нового навчального року у вересні всі навчальні дисципліни, що передбачали вивчення української мови або викладання українською мовою як «рідною», були вилучені з федеральних освітніх програм Росії. Єдиною доступною формою її вивчення залишилися позакласні заняття.

Право на воду

У Донецьку, Маріуполі, Макіївці та інших тимчасово окупованих містах поглиблювалася водна криза. Довоєнна інфраструктура водопостачання, що проходила через лінію фронту, зокрема канал Сіверський Донець — Донбас, залишалася зруйнованою; водосховища пересихали, а окупаційна влада не змогла забезпечити надійні альтернативні джерела водопостачання. Станом на кінець року вода в окремих населених пунктах подавалася по трубах лише протягом трьох–чотирьох годин один раз на три дні; її якість не відповідала вимогам безпеки для пиття. Тимчасові рішення, зокрема підвезення води автоцистернами, були обмеженими та нестабільними, що призводило до утворення довгих черг і випадків насильства. Спостерігачі охарактеризували ситуацію як гуманітарну надзвичайну ситуацію.